

Aliya İzzetbegoviç'in Hayatı ve Eserleri

Gökhan GÜRBÜZ'

1- HAYATI

A- Çocukluğu ve gençliği

1925 yılında Bosna Hersek'in Bosanski Samaç ilinde doğdu. Babasının Üsküdarlı bir Türk kızıdır. İki yaşında iken ileride hayatının büyük bir bölümünü geçireceği Saraybosna'ya göç etti. Geniş bir aileye mensup olan Aliya, babasının ilk evliliğinden olan iki kardeşiyle birlikte yedi kardeşe sahipti.² Ailesiyle ilgili olarak Samaç'a yerleşmeden evvel Belgrad'da yaşadıkları bilgisi ve babasının birinci dünya savaşı sırasında Piava'daki İtalyan cephesinde yaralanması ve bu yaradan ötürü hayatının son on yılını kısmen yatağa bağlı geçirmesi, geçim sıkıntısı nedeniyle göç ettikleri Saraybosna'nın eğitim alma açısından onlar için bazı avantajlar oluşturması bilgileri Aliya'nın ailesi ve hayatına dair diğer bazı detayları oluşturmaktadır.

Yukarıda hayatının ilk dönemine ilişkin küçük bilgiler verdiğimiz Aliya'yı daha detaylı tanıyabilmek için; onun yaşamının ilk dönemine dair, kendi kaleminden anlattığı birkaç olayı ve ayrıntıyı burada hatırlatmanın faydalı olacağı kanaatindeyim. Aliya çocukluk yıllarında çok dindar bir kadın olan annesinin etkisiyle, yaşının küçük olması nedeniyle kalkmakta biraz zorlanmasına rağmen, gittiği sabah namazları sonucunda oluşan mutluluğu ve o namazlarda okunan Rahman suresinin etkisini hiçbir zaman unutmayacaktır.³

Kendini ebeveynlerinin etkisinden kurtarıp, hayatını kendi seçtiği gibi yaşamaya başladığında inancında bazı tereddütler oluşacaktır. O zamanki arkadaşlarıyla komünist ve ateist yazıları okumaktadırlar. O dönemdeki Faşist yönetime karşıt olarak çıkan komünist akımla ilgisi, arkadaşlarının yanı sıra iyi örgütlenen öğretmenleri vasıtasıyla da sürmektedir. El

1 Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Öğrencisi

2 Aliya İzzet Begoviç, *Tarihe Tanıklığım*, çev: Alev Erkilet, Ahmet Demirhan, Hanife Öz, İstanbul 2003, s.11.

3 *Age*, s.12.

altından dağıtılan komünist bildiri ve broşürlerde sosyal adalet sorunu tartışılmakta ve Tanrı kavramı üzerine kafa yorulmaktadır.⁴Komünist propaganda da Tanrı adaletsizliğin taraftarıydı ve din 'halkın afyonu' olarak değerlendirilmekteydi. Bu çizgiye kaymak kolay gözüksede; Aliya hiçbir zaman Tanrısız bir kâinatın anlamlı olabileceğine inanmamıştır. Bu nedenle inancı bir iki yıllık sallantıdan sonra eskiye, daha sağlam bir şekilde, döner. İnancındaki bu sarsılmazlığın gençliğinde zuhur eden şüphelerden ortaya çıktığını belirtmektedir. O, bu inancını'' yalnızca atalarından devraldığım bir din değildi; yeni baştan edinilmiş bir inançtı ve onu bir daha hiç yitirmedim''⁵diyerek anlatmaktadır.

Okul yıllarında çok zayıf ve çok iyi bir öğrenci olmak arasında salınıp duran Aliya lisenin üst sınıflarında Avrupa felsefesinin bütün temel metinlerini okumaktadır. O zamanlar Hegel'i takdir edemediğini belirtir ama daha sonraları görüşleri değişecektir. Onu en çok etkileyen eserler; Bergson'un Yaratıcı Evrim'i, Kant'ın Saf Aklın Eleştirisi ve Spengler'in iki ciltlik Batının Çöküşü adlı eserleriydi⁶.

İkinci dünya savaşı yıllarında nazizm yanlısı Ustaşa rejimi iktidardadır. Askere yazılması gereken Aliya 1944 yılı boyunca bir evde gizlenir, daha sonra Posavina bölgesine kaçar.

Sırp hegemonyası birinci ve ikinci dünya savaşı arası ve sonrasında sürekli devam etmektedir. Nüfusun yüzde 40'nı oluşturan Sırplar ülkenin hâkimi durumundadır. Yönetimin önemli yerleri, bakanlıklar, ordu, kanton yönetimi, polis teşkilatı hatta eğitim bile Sırpların egemenliği altındadır.⁷Yu goslavya'daki ulusal dengesizlik ya da Sırp hâkimiyeti Slovaklar ile Hırvatların ayaklanmasına ve Yugoslavya'nın dağılmasına yol açacaktır. Bosnalı Müslümanlar ise bölünmüş vaziyettedir. Müslümanlar; Müslüman Sırplar veya Müslüman Hırvatlar olarak görülmektedirler.

Aliya, Genç Müslümanlar Hareketi ile İkinci Dünya savaşı yıllarında, Yugoslavya'nın düştüğü sıralarda, temasa geçmiştir. Mart 1941 yılında Genç Müslümanlar derneğini kurmayı planlarlar fakat Almanların Yugoslavya'yı işgali ile resmi anlamda derneklerini tescil ettiremezler. Genç Müslümanlar hareketi ile bir yandan faşizm ve komünizmle mücadele amacı güdülürken, aynı zamanda o dönemdeki İslam dünyasının durumu

4 Age, s.13.

5 Age, s.14

6 Age, s.15

7 Bkz. Akif Emre, Aliya İzzet Begoviç'le röportaj.

da değerlendirilmektedir. İslam dünyasında o dönemde bağımsız ülke sayısı çok azdır ve bu durum Genç Müslümanlar hareketinin temel meselesidir. İslam'ı, kendini güncel taşıyabilmesi gereken canlı bir fikir olarak görmektedirler. Müslüman dünyada yabancılarca kurulan askeri ve sermaye hâkimiyetinden rahatsızdırlar.⁸İkinci dünya savaşı bittiğinde komünist yetkililerin yarattığı dehşet nedeniyle aktif olmayı sürdürmüşlerdir. Önce caydırmayı deneyen yetkililer bunu başaramayınca da 1946'nın başından itibaren tutuklamalara başlamışlardır. Bu tarihten itibaren 1949'a kadar hapiste üç yıl geçirmiştir.

Mahkûmiyetini tamamlayan Aliya; 18 yaşından beri tanıdığı Halida ile evlenir. İkinci Dünya savaşı sırasında tanıştığı Halida'ya sevgisini anlatan olay dikkat çekicidir. "Savaş sırasında İngiliz hava kuvvetlerine bağlı uçaklar Macaristan'ı bombalamaya giderken, hava saldırısını haber veren sirenler ne zaman çalsa Halida ile bir araya gelirdik. Saraybosna üzerinden geçen her uçakta, insanlar panik halinde mahzenlere ve hava saldırısı sığınaklarına doğru kaçışırken Halida ile ben, bize hiçbir şey olmayacağından emin, bir taşın ya da en yakındaki bir bankın üzerinde otururduk. Kuşkusuz ikimiz, kentte hava saldırısı sirenlerini duyduğunda mutlu olan yegâne kişilerdik"⁹

Eğitimine liseden sonra önce ziraat fakültesinde devam etmiştir. Çok iyi bir öğrenci olmasına rağmen çocukluk isteği hukuk fakültesine girmeye karar verir ve hukuk öğrenimi görür.¹⁰1954 yılında kaydolduğu hukuk fakültesini 1956 yılında bitirmiştir. Hukuk eğitimi almasına rağmen geçimini inşaat sektöründen kazanmaktadır.

Aliya hayatı boyunca kendi yaşadığı topraklardan başlayarak; İslam dünyasının ve tüm insanlığın sorunları ile ilgili düşünceler ortaya koymaktadır. Hayatını idame etmek için çalışıp didinirken bu fikirlerini de ortaya koymaktan hiçbir zaman çekinmemiştir. İlk önce İslam ile ilgili makaleler yazmayı dener. Birçoğu yayınlanmayan bu makaleleri, 1970 yılında İslam Deklarasyonu adı altında yayımlanır. Deklarasyonun ana fikri; Müslüman kitlelerin imgelemine ancak İslam'ın yeniden canlandırabileceği ve onları bir kez daha kendi tarihlerinin aktif katılımcıları olmaya muktedir kılabileceğiydi.¹¹ Aynı yıllarda *Doğu ve Batı Arasında İslam* adlı eserinin üzerinde

8 Aliya İzzet Begoviç, *Tarihe Tanıklığım*, çev: Alev Erkilet, Ahmet Demirhan, Hanife Öz, Klasik yay. İstanbul 2003, s.18

9 *Age*, s.23.

10 *Age*, s.19.

11 *Age*, s.30.

çalışma yapmaya başlar. 1946'da hapse girmeden önce büyük bir bölümünü yazmış olduğu bu eseri; bazı düzeltmeler ve eklemelerle Kanadalı bir arkadaşı vasıtasıyla 1984'te hapiste iken Amerikalı bir yayıncı tarafından yayımlandı. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde daha ayrıntılı inceleyeceğimiz bu eser; bugünün düşünce dünyasında İslam'ın yerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Müslüman dünyanın coğrafi pozisyonunun yeryüzünde Doğu ve Batı arasındaki mekânı kaplaması gibi, İslam da Doğu ve Batı düşüncesi arasında bir yerlerde bulunuyordu. Bazı fikirlerin ve değerlerin tüm insanlık için ortak olduğunu göstermeye çalıştığı bu eserde üç temel görüş vardır.¹² Bu görüşler; Dini(Ruh ve İdealizm), Materyalist(Madde ve Tekâmül fikri) ve İslami(İnsan) Kavramlar üst başlığı adı altında incelemektedir.¹³

B- İslam deklarasyonu davası

Balkanların sorunu hep demokrasi sorunuydu. Balkanlardaki yönetimlerin ana karakteri geçen yüzyılın ilk döneminde monarşi, ikinci döneminde ise komünist yönetimlerdir. Yugoslavya lideri Tito'nun Bosna'daki İslami ve Ulusalçı akımlarla mümkün olan en sert bir biçimde ilgilenilmesi yönünde, Bosna'nın önde gelen Komünist liderlerini yetkilendirmesi, Aliya gibi diğer İslam düşünürlerinin de baskı altına alınmasına yol açmıştır. 23 Mart 1983 yılında Yugoslav Gizli Polisi tarafından tutuklanmıştır.¹⁴ Sorgulama süresi yüz gün sürmüştü. Ardından bir ay sürecektir duruşmalar 18 Temmuz itibarıyla başlamıştı. Savcı dava hakkında; "İslam Deklarasyonu, toplumsal düzenimizin değerlerine yönelik bir saldırıdır ve İslam Deklarasyonu eserinde mutlak bir tehlike, yazılı ve sözlü suç, karşı devrimci bir bilinç yatmaktadır" diye Aliya'yı suçlamıştır. Aliya savcıya hitaben" Yugoslavya'yı seviyorum ama onun yönetimini değil. Bütün sevgimi özgürlüğe veriyorum geriye yetkililer için bir şey kalmıyor. Ben, bu ülkenin yasalarını çiğnemiş olmaktan yargılanmıyorum. Çünkü öyle bir şey yapmadım. Ben anayasa ve yasaları dikkate almaksızın, kendi düşüncelerini empoze etmelerine yarayan yazılı olmayan kuralları ihlal etmekten yargılanıyorum. Ben yazılı olmayan kuralları vahim bir biçimde ihlal ettim. Ben bir Müslümanım ve öyle kalacağım. Kendimi dünyadaki İslam davasının bir neferi olarak telakki ediyorum ve son günüm kadar da öyle hissedeceğim. Çünkü İslam, benim için güzel ve asil olan her şeyin diğer adı; dünyadaki Müslüman halklar

¹² Age, s. 31.

¹³ Aliya İzzet Begoviç, *Doğu ve Batı Arasında İslam*, çev: Salih Şaban, Nehir yay. İstanbul Ocak 2008, s. 25.

¹⁴ Aliya İzzet Begoviç, *Tarihe Tanıklığım*, çev: Alev Erkilet, Ahmet Demirhan, Hanife Öz, Klasik yay. İstanbul 2003, s. 35.

için iyi bir gelecek vaadinin ya da umudunun, onlar için onurlu ve özgür bir hayatın, kısaca benim inancıma göre uğrunda yaşamaya değer olan her şeyin adıdır,"¹⁵ Karar 20 Ağustos 1983 gününde açıklanır ve Aliya 14 yıla mahkûm edilir. Düşünce suçundan mahkûm olan Aliya, düşünce suçundan hüküm giymesini açıklarken; "okulda insanlık tarihinin, insanın yazmayı öğrenerek 'tarihsel bir hayvan' haline gelmesiyle başladığını öğrenmiştik. Yani insan ancak konuşmayı öğrendiğinde ve düşündüklerini söylediğinde insan türüne dönüşmüştür. Ve sonra ona konuşmayı yasaklayan, utanç verici 'düşünce suçu' ve ifade suçlarını tasarlayan ve insanı tarih sahnesine ilk çıktığı zamanların karanlığına döndüren birileri çıkmıştır."¹⁶ Aliya hapisten 25 Kasım 1988 tarihinde Yugoslavya cumhurbaşkanı tarafından affedilerek tahliye olmuştur.

C- Demokratik Eylem Partisi(SDA)

Aliya'nın bir halkın varolma mücadelesiyle özdeşleşmesinin resmi tarihi, SDA'nın kurulmasıyla birlikte başlamıştır. Mahkûmiyeti sona erdikten sonra Kasım 1989'da parti kurulması için ilk adımlar atılmıştır. 27 Mart 1990'da partinin kuruluşu ilan edilerek SDA'nın 16 maddelik ilkesel programı açıklanır. Kasım 1990 yılında yapılan seçimlerden zaferle çıkarılır. Kendisinin partinin kuruluş aşamasından itibaren nedenini bilmediği bir şekilde partinin lideri olarak görülmesini alaycı bir şekilde açıklarken, siyasete bakışındaki farklılığı görebilmekteyiz. Bu açıklamasında Aliya; "Eğer en iyileri bensem acaba gerisi neye benziyor diye düşünmüşümdür. Fakat belki de önderlerin 'en iyisi' olması gerekmiyordur. Önder olabilmek için bazı temel zaafaların olması gerekir ki, bende bunlardan bolca vardı." Diyebilecek bir lider profili önümüzde durmaktadır¹⁷ Burada parti programından bazı hususları hatırlatarak, Aliya ve arkadaşlarının nasıl bir yol izlediklerini ve genel ilkelerinin ne olduğunu anlamaya çalışalım. SDA programında; Yugoslavya'nın kültürel ve tarihsel Müslüman vatandaşlarının yanı sıra diğer vatandaşların siyasi ittifakı olduğu, seçimlerin ve demokrasinin temel hedef olduğu, uluslar arası insan hakları sözleşmelerine taraf olduklarını, hukuki bağımsızlığın sağlanması konusunda kararlı olduklarını, halkların yasa önünde eşit olduğunu, -O zaman dağılma sürecinde olan- Yugoslavya'nın federatif bütünlüğünü savunduklarını, Yugoslavya sınırları içerisinde yaşayan Bosnalıların, kendi tarihleri, kendi kültürleri ve kendi inançları ile Yugoslavya'nın altı tarihsel halkından biri olduğunun

15 *Age*, ss. 49-50.

16 *Age*, s. 62.

17 *Age*, s. 74.

beyanı, Bosna içerisindeki bütün halkların eşitliğinin kabulü ve herhangi bir etnik ayrımcılığın amaçlanmadığının belirtilmesi, İdeolojik dogmalardan ve önyargılardan arındırılmış modern bir eğitim reformu amaçladıklarını, din özgürlüğünü ve Yugoslavya'daki bütün dinlere saygılı olduklarını, SDA'nın Yugoslavya'nın parçalanması ya da paylaşılması için çalışan veya şovenizmi ve hoşgörüsüzlüğü savunan partilerle işbirliği yapmayacağı, partinin ilkesel programının bazı başlıklarıdır.¹⁸ Parti kurulduktan sonra birçok miting düzenleyen Aliya'lı SDA 18 Kasım 1990'da yapılan seçimlerde Bosna hersek parlamentosundaki 240 sandalyenin 86'sını aldı ve Aliya ilk yasama oturumunda cumhurbaşkanı seçildi.

D- Bosna-Hersek devlet başkanlığı ve savaş yılları

Soğuk savaş döneminin sonucu olarak dağılmaya başlayan diğer doğu bloku ülkeleri gibi; Yugoslavya da dağılma sürecine girmektedir. Bu sebeple Aliya'nın devlet başkanlığı başından sonuna kadar karmaşık bir dönemin içerisinde geçecektir. Dağılma sürecinde ilk olarak Slovenya ile Sırp lar arasındaki savaş Haziran 1991 yılında patlak verir. Ardından Hırvatlarla Sırp lar arasındaki savaş başlar.¹⁹Bu süreçte Bosna ve Aliya durumun kötüye gittiğinin farkındadır; fakat barış için mücadele etmeyi de sürdürmektedirler. Aliya'nın genel tavrı: Fedarasyonun devamı için ne yapılabilecekse onu yapmaktır. Aksi durum olan Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını kazanmaları halinde ise; bu iki devletin yer almadığı bir Yugoslavya'da kalmayacaklarını, çünkü onun artık Yugoslavya değil, Büyük Sırbistan olacağını düşünmektedir.²⁰ Balkanlarda savaş başlamıştı ve Bosna'nın geleceği ile ilgili bir karar verilmesi gerekmektedir. Bu sebeple 25 Ocak 1992 tarihinde Bosna-Hersek'in bağımsızlığı ile ilgili referandum yapma kararı alındı Sırp meclis üyelerinin itirazı sonucu değiştirmede. Referandumun sorusu; ' Egemen ve bağımsız bir Bosna-Hersek'ten, Bosna-Hersek halklarının ve vatandaşlarının eşit haklara sahip olacağı bir devletten yana mısınız?' şeklindeydi. 29 Şubat 1992 tarihinde yapılan referandum sunucunda; seçmenlerin %64,3'ünün katılımı ve katılanların %99'dan fazlasının kararıyla Bosna-Hersek'in bağımsızlığı onaylanmış oldu. Ardından Avrupa topluluğu ve ABD Bosna'nın bağımsızlığını tanıdılar.²¹ Balkanlarda süren savaş ortamının Bosna'ya sıçramaması için sürdürülen çalışmalar bir so-

18 *Age*, ss. 76-83.

19 *Age*, ss. 108-109.

20 Aliya İzzet Begoviç, *Köle Olmayacağız*, Fide yay, İstanbul 2007, ss. 20.

21 Aliya İzzet Begoviç, *Tarihe Tanıklığım*, çev: Alev Erkilet, Ahmet Demirhan, Hanife Öz, Klasik yay. İstanbul 2003, ss. 125-126.

nuç vermedi ve Bosna-Hersek'e yönelik ilk saldırı 1 Nisan 1992 tarihinde Sırbistan'dan gelen paramiliter birimlerin Bijeljina'ya hücumu ile başladı.²² Aliya 2 Mayıs 1992 tarihinde Sırların kontrolüne geçen Saraybosna havaalanında Karadzic'in milis kuvvetleri tarafından esir alındı. Bağımsız bir ülkenin devlet başkanının esir tutuluyor olması dünyada geniş yankı buldu. Üstelik UNPROFOR'un kontrolündeki bir yerde bunun gerçekleşiyor olması olayın diğer bir boyutuymdu. Esir alındıkları yerdeki durumlarının bir telefon konuşmasıyla tesadüfen ortaya çıkması; hem olayın yankı bulmasını sağladı, hem de Aliya'nın serbest bırakılmasında önemli rol oynamıştır.²³ Savaşın tüm acımasızlığıyla bir soykırıma dönüştüğü zamanlarda, Aliya ve arkadaşları 20 Haziran 1992 tarihinde savaş hali ilan ettiler ve 'Ulusal Birlik Hükümetini' kurdular. Bu hükümet halka: "Bosna-Hersek'in bütün vatandaşlarına ve tüm halklarına saldırıya karşı duran vatanperver cephenin aktif üyeleri olmaları yönünde çağrı yapmaktaydı."²⁴

Bir halkın varolma savaşı olarak gördüğümüz sürecin lideri Aliya, savaş yılları sırasında hem devlet başkanı hem de ordunun lideri olarak mücadelesini sürdürmüştür. Silah bakımından Avrupa'nın en büyük ordularından biri olan Yugoslavya'nın (Sırbistan), Slovenya ve Hırvatistan'la yaptığı savaşın sona ermesiyle, Sırlar bütün birliklerini ve tüm ağır silahlarını Bosna'nın üzerine göndermiştir. BM'nin hem Sırlara hem de Bosna'ya, ilk bakışta adil görünen, silah ambargosu; Soğuk savaş döneminde yıllarca silah biriktiren Sırların lehine, doğru dürüst hiçbir askeri gücü olmayan Bosnalıların ise aleyhine olmuştur. Bu durum Bosna'da gerçekleşen soykırımı daha da derinleştirmiştir. Aliya bu durumu ve soykırımı anlatmak için uluslar arası toplantılarda ülkesinin içinde bulunduğu sıkıntıları ve uluslar arası toplumların Bosna meselesine bakışlarındaki adaletsizliği her fırsatta anlatmıştır.²⁵

Savaş sırasında Sırp milisler tüm kötülükleri ile Bosna halkının üzerine çullanırken Aliya ve liderliğini yaptığı Bosna, savaş boyunca vicdanlarını kaybetmeden onurları ile mücadele etmişlerdir. Bosna' da sivil katliamlar yapılırken ve Bosna tüm tarihi ve insanlık değerleriyle birlikte yok edilirken, Bosna halkının savaş sırasında insanlık suçu işlememiş olması onların daha sonra savaşın gerçek galibi olmalarını sağlamıştır. Bosna'nın bu onurlu mücadelesinde Aliya'nın liderliği ahlaki anlamda da çok etkili ol-

22 *Age*, s. 130.

23 *Age*, s. 132.

24 *Age*, s. 137.

25 Aliya İzzet Begoviç, *Köle Olmayacağız*, Fide yay, İstanbul 2007, s. 218.

muştur. Savaşın zorunluluğu ortaya çıkana kadarki süreçteki barış mücadelesi ve savaş sırasında saldırganlarla yapılan mücadelenin etnik öç alma haline dönüşmesini engellemesi, savaş sırasında ortaya çıkabilecek diğer kıyımların önüne geçilmesinde etkili olmuştur.

Bosna'nın 1 Nisan 1992'de başlayan ve Kasım 1995'de Dayton Anlaşmasıyla sona eren varolma sürecinde meydana gelen tüm olayları, trajedileri ve soykırımı gerçek anlamıyla değerlendirmek çalışmanın boyutu ve amacı açısından mümkün olmadığından, burada savaş yıllarında meydana gelen bazı olayları zikrederek kısa değerlendirmeler yapmayı uygun bulmaktayız. Savaş sürecinde birçok soykırım olayı meydana gelirken, Srebrenica'da meydana gelen olay; insanlık tarihinin yirmi birinci yüzyıla girerken yaşamış olduğu en büyük akıl ve vicdan tutulmasıdır. 7-11 Temmuz 1995 tarihlerinde gerçekleşen katliamlarda resmi olarak, Uluslar Arası Kızılhaç Komitesinin rakamlarına göre, 7.079 kişi öldürüldü ki, bu rakam nihai rakam değildir. Üzerinden 14 yıl geçmiş olan katliamla ilgili hala yeni toplu mezarların bulunduğu unutulmamalıdır. Bu olayla ilgili Aliya: "Bu boyutta bir trajedi gerçekleştiğinde kimse masum değildir. İçinde Srebrenica'nın gerçekleştirilebilir olduğu bir dünyanın var olmasından dolayı hepimiz suçlanmayı hak ediyoruz."²⁶ diyerek, insanlığın içine düştüğü bunalımın ne denli vahim olduğunu ortaya koymaktadır. Srebrenica faciasının ardından uluslar arası kamuoyundaki baskıların artması ve Saraybosna'daki bir pazar yerine düşen bombanın ardından NATO, 30 Ağustos 1995'te Sırp mevzilerine yönelik hava saldırısı başlattı.²⁷

NATO'nun hava harekâtı ile daha önce barışa hiç yanaşmayan Sırp tarafının da sulhu desteklemeye başlamasıyla Bosna'daki savaşta başka bir aşamaya gelindi. Daha önce belirlemediğimiz bir husus ise Bosna halkının direnişindeki başarısıdır. Çok kısa bir sürede Bosna'yı ele geçireceklerini düşünen Sırpların, karşılarında gün geçtikçe daha güçlü bir ordu bulmaları onları zor durumda bırakmıştı. İşgalin ilk zamanlarında sürekli savunma yapan Bosna ordusu daha sonraları ise kaybettikleri birçok noktayı geri almayı başarmışlardır. Savaşın başında sayıları sadece yüzlerle ifade edilen bir direniş gücüne sahip olan Bosnalılar, savaş sonuna kadar 200.000 kişilik bir orduyu kurabilecek güce sahip olmuşlardır.²⁸

26 Aliya İzzet Begoviç, *Tarihe Tanıklığım*, çev: Alev Erkilet, Ahmet Demirhan, Hanife Öz, Klasik yay. İstanbul 2003, s. 262.

27 *Age*, s. 265.

28 Aliya İzzet Begoviç, *Köle Olmayacağız*, Fide yay, İstanbul 2007, s. 185, 245.

NATO'nun hava saldırısı sonucunda bir çözüme doğru ilerleyen süreç 21 Kasım 1995 Dayton'da nihayete ermiştir. Barış görüşmeleri birçok kez tıkanma sürecine girmesine rağmen, gerek arabulucuların çabası, gerekse kırk ay süren savaşın yorgunluğu ve açmazı sebebiyle, barış süreci tamamlanmıştır. Aliya, bu süreçte varılan barışın tamamen adil olmamasına rağmen, barışın savaşın sürdürülmesinden daha adil olduğunu, bu şartlar altında ve böylesi bir dünyada daha iyi bir barış elde edilemeyeceği düşüncesindeydi. Savaş sonucunda ulaşılan barışla ilgili olarak Aliya; savaşın başından sonuna kadar birçok ortamda dile getirdiği hususları da hatırlatarak: "Amacımız bütüncül ve demokratik bir Bosna'ydı ve hala da öyle. Anlaşmanın maddeleri bunu garanti ediyor. Ama bu maddeler hayat kazanacak mı, yoksa sadece kâğıtta mı kalacak? Bu büyük oranda bize, ne istediğimize ve ne yapabileceğimize bağlı. Bu savaş, mahrum kaldığımız silahların gücüyle değil, fikirlerin ve ruhun gücüyle yürütüldü."²⁹ Diyerek, savaş sonrası durumda yürütülecek mücadelenin ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Askeri olarak galibin bulunmadığı savaşta ahlaki olarak kazanan Bosnalıların bundan sonraki süreçleri de kolay olmayacaktır. Yine bu dönemde savaş yıllarındaki gibi bir gayretin gerekliliği, Aliya'nın halkına ve diğer uluslara yaptığı en önemli uyarı olacaktır. Bu konuyla ilgili olarak peygamberimizin bir savaş dönüşünde yaptığı konuşmayı örnek vererek, sıranın küçük cihattan büyük cihada geldiğini belirtir ve bununla barış mücadelesini kastetmektedir.³⁰

E- İstifası ve vefatı

Eylül 1996'da SDA (Demokratik Eylem Partisi) ile seçim zaferi kazanan Aliya; Büyük cihad olarak adlandırdığı süreçte birçok şeyi başarmış olmasına rağmen, her iktidarın yaşadığı bazı sorunları da yaşamıştır. Savaş sırasında ortaya çıkan sorunların hepsinin çözümünün mümkün olamayışı ve SDA iktidarının bazı mensuplarının iktidarı kötüye kullandıkları yolundaki haberlerin ortaya çıkması; SDA'yı olumsuz etkilemektedir. İktidar olmanın bu tür sonuçlar doğuracağını bilen Aliya; bu konuda çok mücadele etmesine rağmen, bazı şeylerin önüne geçememiştir.³¹ Sağlık sorunları nedeniyle 1998 devlet başkanlığı seçimlerine de yoğun destek sebebiyle katılan Aliya; 2000 yılı belediye seçimlerinde partisinin yoğun oy kaybı nedenini de

29 Aliya İzzet Begoviç, *Tarihe Tanıklığım*, çev: Alev Erkilet, Ahmet Demirhan, Hanife Öz, Klasik yay. İstanbul 2003, ss. 354-356.

30 *Age*, s. 364.

31 *Age*, s. 384, 461.

değerlendirerek 2 Haziran 2000'de, 12 Ekim 2000'de devlet başkanlığının bitmesine iki yıl kala istifa edeceğini duyurdu. Bu kararından vazgeçmesi için birçok kişi ısrar etse de Aliya'nın kararı değişmeyecektir.³²Devlet başkanlığı görevinden ayrıldıktan sonra, yazımızda çoğu kez kaynak gösterdiğimiz, *Tarihe Tanıklığım* adlı otobiyografik eseri yazmıştır. 19 Ekim 2003'te ise hakkın rahmetine kavuşmuştur.

Hayatı ile ilgili, insanı derinden etkileyen birçok olayı, burada çalışmamızın boyutu açısından ele alamadık. Fakat onun bir özgürlük savaşçısı olduğu gerçeği, onun dünya siyasetinde ahlak ile nasıl yol alınacağına dair örnekliliği, onun 'Bilge Kral' olarak hafızalarda yer alması ve bir halkın varoluş mücadelesiyle özdeşleşmesi, belki her şeyi anlatmasa da birçok şeyi özetleyebilir.

2- ESERLERİ

Çalışmamızın bu bölümünde; Aliya'nın eserleri ile ilgili bazı değerlendirmeler ortaya koymak arzusundayız. Aliya'yı diğer siyasi liderlerin birçoğundan farklı kılan şeyin onun fikir dünyası olduğu gerçeği, önümüzde ayırt edici bir vasıf olarak durmaktadır. Onun siyasi lider olmadan önceki birikimleri ve eserleri, Aliya'nın niçin bir özgürlük savaşçısı olarak halk tarafından kabul edildiğini de açıklamaktadır. Devlet başkanlığı döneminde de yine aynı şekilde, mücadelesinin büyük bölümünü fikri düzeyde sürdürmüştür. Onun daha önceki birikimleri ve düşünce üretme kabiliyeti, kendisinin ve Bosna'nın geleceğini belirleyen en önemli etken olmuştur. Birçok haksızlığın ve adaletsizliğin vuku bulduğu bir ortamda, herkesin yok edilmesi için bir hatasını beklediği, bir liderin fikri birikimi ve düşünce üretebilme kabiliyetinin ne kadar değerli olduğunu anlamak gerekmektedir. Hem halkınızın davasını sonuna kadar savunacaksınız hem de savaşta karşılaştığınız birçok kışkırtıcı durumda hem halkınızı hem de kendinizi ahlaki değerlerin etrafında toplayabileceksiniz! Bu tavrı hâkim irade kılacak kişinin ne düzeyde fikri olgunluğa sahip olduğunu anlamak; bilfiil savaş zamanında gerçekleşen durumları incelemekle mümkün olabileceği gibi; Aliya'nın eserlerini inceleyerek de kısmen gerçekleştirilebilir. Bu sebeple Aliya'nın eserlerinden bazılarını burada incelemeye çalışacağız.

32 *Age*, ss. 466-471.

A- Doğu ve Batı Arasında İslam

Aliya'nın 1984 yılında Kanada'da bir Amerikalı yayıncı tarafından basılan eseri; ülkemizde Aliya'nın en çok bilinen ve takip edilen eserlerinden birisidir. Bu kitapla Aliya, bugünün düşünce ve olgu dünyasında İslam'ın yerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Eserin kavramsal çatısını "ziddiyetler cetveli" olarak tanımladığı bölüm oluşturmaktadır. Üç tür dünya görüşü vardır ve bunlar: Dini, İslami ve Materyalist görüşlerdir. Birincisinin hareket noktası ruh, ikincisinin insan ve üçüncüsünde ise maddedir.³³

Eserin üzerinde yükseldiği kavramsal yapının ideolojik yansımaları, bireylerin hayatla ilgili bütün tavırlarında etkili olmaktadır. Aliya'nın temel tezi; iki kutuplu dünyada (İdealizm ve Materyalizm karşıtlığı), üçüncü bir yolun imkânının ne olduğunu ortaya koymaktır. Aliya bu eseriyle ilgili daha sonra yapmış olduğu değerlendirmede: "Her şey çift yaratılmıştır (Kuran), insan ikili bir varlıktır; beden ve ruh. Beden ruhun taşıyıcısından başka bir şey değildir. Bu taşıyıcı evrimleşmemiştir, o Tanrı'nın dokunuşuyla esinlenmiştir. İnsanlığın birinci veçhesi bilimin konusudur; ikincisi ise dinin, sanat ve etiğin konusudur. İnsan türü hakkında iki açıklamanın ve iki hakikatin bulunmasının nedeni budur. Batı dünyasında bunlar, Darwin ve Michelangelo ile sembolize edilmiştir. Darwin'in Michelangelo'nun insan hakkında söyleyebileceği hiçbir şey yoktur, tersi de doğrudur. Onların hakikatleri farklıdır ama karşılıklı olarak birbirlerini dışlayıcı değildir. Zaman içinde onlar, kendilerini medeniyet ve kültürün muhalefeti olarak dışa vurmuşlardır. Bilim ve teknoloji medeniyetin, din ve sanat ise kültürün alanına dahildirler. Birincisi beşeri ihtiyaçların bir ifadesidir (nasıl yaşarım?); ikincisi ise iştiakların (neden yaşıyorum?). Bu, Ütopya ile Dram arasındaki çelişkidir. Ütopya bireyi fark etmez; Dram ise ahlaka dayanır. Her bilimsel yöntem Tanrı'nın ve insanın varlığının inkârına doğru götürürken, bütün sanatlar dini haber verir. Medeniyetin amacı ütopyacı eşitlikle beraber bir 'dünya imparatorluğu'dur; dinin amacı ise 'göksel krallıktır'.³⁴ Medeniyet evrim demek iken; tarihin, dinin ve sanatın gerçek bir gelişimi yoktur. Materyalizm tekâmülü (evrim) savunurken, idealizm ruhu savunmaktadır. Bu iki zıtlık, insanda ve İslam'da uzlaştırılmıştır. İslam, bu iki kutup arasında bir terkiptir, sentezdir, insani olan her şeye

33 Aliya İzzet Begoviç, *Doğu ve Batı Arasında İslam*, çev: Salih Şaban, Nehir yay, İstanbul 2008, s. 25.

34 Aliya İzzet Begoviç, *Tarihe Tanıklığım*, çev: Alev Erkilet, Ahmet Demirhan, Hanife Öz, Klasik yay. İstanbul 2003, s. 31.

damgasını vuran 'üçüncü yol'dur.³⁵ Aliya 'orta yol' ya da 'üçüncü yol' olarak tanımladığı şeyin, vasat demek olmadığını özellikle vurgulamaktadır. Aliya'ya göre uçlar; hayatın durduğu sınırlardır. En yoğun tarihi hayat ise mutedil denilen bölgelerde gelişmiştir.³⁶ Bu düşüncelerle Aliya; İki kutuplu anlayışın dünya için büyük bir sorun olduğunu ve bu sorundan üçüncü bir yolun imkânı ile çıkılabileceğini vurgulamak istemektedir. Aliya, *Doğu ve Batı Arasında İslam* eserinde iki kutupluluk ile ilgili birçok örneği ortaya koymaktadır. Bu örneklerin ve karşılaştırmaların sonucunda iki kutuplu dünyanın gerçek dünya olmadığını çünkü bu iki tavrın da; dünyadaki iç içe geçmiş olan düalizmi birlikte yorumlama kabiliyetine sahip olmadığını göstermektedir. Bu sebeple üçüncü yol olarak tarif ettiği düşüncenin gerekliliğine inanmaktadır ve bu düalizmi anlayabilecek yegâne tavrın İslam olduğu kanaatindedir.³⁷ Tabiatı ve insanı aynı anda değerlendirebilen başka bir yol mümkün değildir. Aliya'nın üçüncü yolu; Materyalizmin ve idealizmin ciddi tenkitinin yapılmasıyla birlikte her iki tavrın hayatın gerçek sorunlarına ilişkin değerlendirmelerini de dikkate almaktadır. Aliya'nın üçüncü yolu, eksik olabilecek bir tanımla; saf din ve saf materyalizmin aşırılıklarını tutup, saf dini aşağıya, saf materyalizmi de yukarıya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu tavrı ortaya koyabilecek düşüncenin genel adı ise 'İslam'dır.³⁸

B- İslam Deklarasyonu

Aliya'nın bir kültür ve düşünce üzerine yoğunlaştığı eseri *İslam Deklarasyonu*'dur. 14 yıla mahkûm edildiği süreçte Aliya'nın bu eseri yargılamada temel olarak kullanılmıştır. Çeşitli tarihlerde yazmış olduğu makalelerden oluşan eserde Aliya; Müslüman kitlelerin son yüzyıllarda geri kalışlarının çözümünün kendi tarihlerinin aktif katılımcıları olmalarıyla mümkün olacağı fikrini savunmaktadır.³⁹ Bu çerçevede İslam düşünürlerinin de birçok eser ortaya koyduklarını biliyoruz. Ancak Aliya'nın eseri, yaşadığı coğrafya ve yaşadığı sorunlar açısından farklı bir değere sahiptir. Materyalizm ve İdealizm tartışmasının yansımalarının hâkim olduğu bir

35 Aliya İzzet Begoviç, *Özgürlüğe Kaçışım*, çev: H.Tuncay Başoğlu, Klasik yay, İstanbul, 2006, s. 168.

36 Aliya İzzet Begoviç, *Özgürlüğe Kaçışım*, çev: H.Tuncay Başoğlu, Klasik yay, İstanbul 2006, s. 183.

37 Aliya İzzet Begoviç, *Doğu ve Batı Arasında İslam*, çev: Salih Şaban, Nehir yay, İstanbul 2008, s. 19.

38 *Age*, s. 350.

39 Aliya İzzet Begoviç, *Tarihe Tanıklığım*, çev: Alev Erkilet, Ahmet Demirhan, Hanife Öz, Klasik yay, İstanbul 2003, s. 30.

yerde, Müslüman bir toplumun üyesi olarak ortaya koyduğu fikirler bizim açımızdan, Aliya'nın eserini daha anlamlı hale getirmektedir.

Aliya bu eserinde; Müslümanların niçin geri kalmış olduğunu üç sebep ile açıklamaktadır. Bu sebepler; İslam'ın teolojik yorumu, Moğol istilasının İslam kültür ve medeniyetine yapmış olduğu katliam ve İslam'ın teolojik yorumunun algılanmasında İslam'ın dış dünyaya yönelik tavırının dışlanmasıdır.⁴⁰ Bu görüşlerini açıklarken;" Bir zamanlar ilham ve eylem aşıl原因, şehirleri ve devletleri kuran İslam'ın buna aykırı olarak bir netice vermesini kabul etmek mümkün değildir" demektedir. İslam'ın kadına bakışını açıklarken; varolan olumsuzluğun onun Avrupalı olmadığından değil, aksine yeteri kadar İslami olmadığından kaynaklandığı görüşündedir.⁴¹ Kuran ve tefekkürle ilgili de; Kuran'a belli bilimsel gerçekler ve siyasi ve ekonomik sistemler bulmak amacıyla yönelinilemeyeceğini vurgulamaktadır.⁴² İslam'ın çağdaşlığı hususunda; onun 'Bir' olana tüm insanlığı bağlamasının, İslam'ın özgünlüğünün, evrenselliğinin ve çağdaşlığının açıklaması olduğunu ve tüm insanları eşit kabul eden düşüncenin de; İslam'ın çağdaşlığı hususunu pekiştirdiğini belirtmektedir.⁴³ Aliya, İslam devriminin gerçekleşmesi hususunda; İslam, tarihin bir anında inkıtaat uğramış olan legal bir sürecin devamı olan şartlarımıza, iyi geleneklerimize, karakterimize, anlayışımıza ve inançlarımıza dayanarak yol almayı, devrim sürecinin karakteri olarak belirtir.⁴⁴ İslam'la ilgili birçok meselenin incelendiği bu eser; Aliya'nın İslam düşüncesi ve toplumları üzerinde yaptığı değerlendirmelerin toplamı niteliğindedir.

C- Özgürlüğe Kaçışım Zindandan Notlar

Aliya'nın 1984'te 14 yıla mahkûm edildikten sonra yazmış olduğu notlardan oluşan eserde; Aliya düşünce dünyasında ortaya çıkanları notlar halinde bize aktarmaktadır. Aliya bu notlarını içinde bulunduğu ortamdan özgürlüğe akli bir kaçış olarak değerlendirmektedir. Aliya eserin ilk bölümünde mahkûmiyetini anlamlandırmaya çalışmaktadır ve içinde bulunduğu yeni duruma ilişkin değerlendirmelerini sunmaktadır. Hayat, insanlar ve özgürlük hakkındaki düşüncelerini bizlerle paylaşmaktadır. Aliya ikinci bölümde; din ve ahlak, üçüncü bölümde ise siyaset hakkındaki notlarını

40 Aliya İzzet Begoviç, *İslam Deklerasyonu*, çev: Dr. Rahman Ademi, Fide yay. İstanbul 2007, s. 14.

41 *Age*, s. 33.

42 *Age*, s. 53.

43 *Age*, s. 84.

44 *Age*, s. 105.

bir araya getirmektedir. *Doğu ve Batı Arasında İslam* isimli eserine haşiye olarak yazdığı dördüncü bölüm; *Doğu ve Batı Arasında İslam*'ı içinde bulunduğu şartlarda yeniden yazmış olsa, neler eklerdim dediği şeyleri içermektedir. 'Üçüncü yol' ya da 'orta yol' olarak tarif ettiği düşünceleriyle alakalı birçok ayrıntıyı bu bölümde bulabilmekteyiz.

Aliya hayatının büyük bölümünde ideolojik çatışmaların olumsuz sonuçlarına katlanmak zorunda kalmıştır. Onun yaşamında olumsuz yansımaları olan Nazizm ve Komünizmle ilgili değerlendirmelerini, Aliya bizimle eserinin beşinci bölümünde paylaşmaktadır. Hiçbir zaman tam anlamıyla gerçekleşmeyeceğine inandığı bu ütopyik ideolojilerle alakalı olarak; ütopyaların tanrısız yeryüzü cenneti kurma çabası olduklarını, şahsiyeti öldürdüklerini ve ahlaki olmadıklarını ya da ahlaka dayanmadıklarını bu bölümde vurgulamaktadır.⁴⁵ İslam, tarih ve diğer bazı konularla ilgili düşüncelerini ortaya koyduğu altıncı bölümde Aliya; bütün dini düşünceler ve onların tarihi yansımaları hakkında bilgiler ve yorumlar ortaya koymaktadır. Bu bölümde Aliya'nın yapmış olduğu bir değerlendirmenin özü şöyledir: İslam öz ve içerik arasındaki dengenin adıdır. Yahudilik ve Hıristiyanlık ise; ya özdür ya da içerik.⁴⁶ Aliya eserinin sonuna, mahkûmiyeti boyunca çocuklarından almış olduğu 1500 civarındaki mektuptan seçmiş olduklarını eklemiştir. Eserle ilgili ilginç bir ayrıntı ise; Aliya'nın yazmış olduğu notlarını, hapisanedeki aramalara karşı, kendisinden şüphelenilmeyecek birisinin dolabında saklaması ve notları dışarıya, sahte belge düzenlemek suçundan hüküm giymiş birisinin, satranç kutusu içersinde çıkarmış olmasıdır.

D- Tarihe Tanıklığım

Aliya'nın yaşamından kesitler sunan bu eser; Aliya'nın kendi kaleminden yaşamına ve hayatındaki olaylara ilişkin bir vakayinamedir. Zorluklarla mücadele içinde geçen bir ömrün değerlendirilmesidir. Aliya'nın yaşamına ve bağımsızlık mücadelesine dair bütün bilgileri bu eserde bulabilmekteyiz. Özgürlük mücadelesi boyunca dünyanın her tarafında, onurlu ve ahlaki duruşuyla saygı uyandıran bir kişinin yaşamına ait bilgilerin önemli olduğu kanaatindeyiz. Zira Aliya'nın mücadelesi; dünyanın diğer yerlerinde de aynı sıkıntıları yaşayan halkların varolma mücadelesi için örnek teşkil etmektedir. Bu yönüyle eser; Bir bilgeyi ve lideri anlamak yolunda bize kaynaklık etmektedir.

45 Aliya İzzet Begoviç, *Özgürlüğe Kaçışım*, çev: H.Tuncay Başoğlu, Klasik yay, İstanbul 2006, s. 299.

46 *Age*, s. 333.

Bu eser; savaş yıllarında birçok şeyi başarıyla ve aynı anda yürütebilen bir liderin yaşam öyküsüdür. Bu eserde, zorluklarla mücadelede ahlaki olmanın bir saniye dahi terk edilmediği bir yaşamın yansımaları görmekteyiz. Bu eser sayesinde, Aliya ve Bosna halkının maruz kaldığı soykırım sürecini ve Aliya ile Bosna halkının haklı mücadelesini öğrenmekteyiz. Yine bu eser vesilesiyle; Dünya toplumlarının gözleri önünde yaşanan bir vahşete kayıtsız kalarak nasıl bir akıl ve vicdan tutulması yaşadıklarını görmekteyiz.

E- Köle Olmayacağız

Aliya'nın Bosna-Hersek'in varolma mücadelesiyle özdeşleşmesi sürecinde yapmış olduğu konuşmalarından oluşan derleme eserde; Bosna-Hersek'in sadece halklarına ait olduğu vurgusu, Bosna-Hersek üzerinde devam eden Sırp hâkimiyetine karşı mücadelenin gerekliliğine olan vurgu, tarihi ve kültürel değerleriyle birlikte Bosna halkının zengin bir geçmişinin olduğunun ilanı, Bosna-Hersek'in, etnik bölünmüşlüğü esas alan bir yaklaşımla yönetilemeyeceğine dair değerlendirmeler, bağımsızlık mücadelelerinin ne denli haklı sebeplere dayandığının tüm insanlara duyurulması, Bosna'da yaşanan soykırımın ne boyutta olduğuna ilişkin değerlendirmeler, özgürlük mücadelesinin nasıl yapılması gerektiğine ve bir halkın varoluş mücadelesinin ne kadar yüce fikirlerden müteşekkil olduğuna dair konuşmaları içermektedir.

BİBLİYOGRAFYA

- Aliya İzzet Begoviç, *Doğu ve Batı Arasında İslam*, çev: Salih Şaban, Nehir yay, İstanbul 2008.
- Aliya İzzet Begoviç, *İslam Deklerasyonu*, çev: Dr. Rahman Ademi, Fide yay, İstanbul 2007.
- Aliya İzzet Begoviç, *Özgürlüğe Kaçışım*, çev: H.Tuncay Başoğlu, Klasik yay, İstanbul 2006.
- Aliya İzzet Begoviç, *Tarihe Tanıklığım*, çev: Alev Erkilet, Ahmet Demirhan, Hanife Öz, Klasik yay, İstanbul 2003.
- Aliya İzzet Begoviç, *Köle Olmayacağız*, Fide yay, İstanbul 2007.
- Akif Emre, Aliya İzzet Begoviç'le röportaj, -medeniyetmektebi.org-